

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԱՌՆԻԿ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Տնտեսագետ

<https://orcid.org/0000-0001-8300-9083>

ՀՀ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՆՔՆԻՉԻՍԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ՝ ԱՐՏԱՔԻՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐՈՒՄ

Պետությունների տնտեսական ինքնիշխանության հիմնախնդիրն առավել սուր է արտահայտվում հարկապես վերջին տասնամյակներում՝ պայմանավորված համաշխարհային տնտեսության մեջ աճող միջազգայնացման ու գլոբալացման միտումներով: Բարենպաստ տնտեսական, առևտրային հարաբերություններ հաստատելու համար երկրներն ավելի մեծ չափով են ինտեգրվում համաշխարհային տնտեսությանն ու մասնակցում գլոբալացման գործընթացին: Դա գրեթե անխուսափելիորեն ենթադրում է պետությունների տնտեսական ինքնիշխանության մակարդակի որոշակի նվազում, ինչը ստիպում է երկրների կառավարություններին համարժեք քաղաքականություն իրականացնել մի կողմից՝ գլոբալացման գործընթացից դուրս չմնալու, մյուս կողմից՝ դրա արդյունքում տնտեսական ինքնիշխանության հնարավոր սպառնալիքներին դիմակայելու համար: Տնտեսական ինքնիշխանությանն ուղղված հնարավոր սպառնալիքներին դիմակայելու տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունեն երկրի տնտեսության կառուցվածքը, տնտեսական համամասնությունները, որոնք ցույց են տալիս ազգային տնտեսության ինքնարավելության ու դիմադրողականության աստիճանը: Արտաքին ազդեցությունների նկատմամբ խոցելի համարվող տնտեսություն ունեցող պետություններում տնտեսական ինքնիշխանությունը գտնվում է մշտական սպառնալիքների ներքո, այն դեպքում, երբ հարաբերականորեն բարձր դիմադրողականությամբ ազգային տնտեսություն ունեցող երկրները պակաս խոցելի են տնտեսական ինքնիշխանությանն ուղղված սպառնալիքների տեսանկյունից: Հոգվածում տնտեսական ինքնիշխանության, դրան ուղղված հնարավոր սպառնալիքների համալուրստում վերլուծության են ենթարկվել Հայաստանի Հանրապետության հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշները, արժեշղթայի սրեղծման գործընթացը, տնտեսական համա-

մասնությունները, արտահանման և ներմուծման կառուցվածքը և այլն: Արտաքին առևտրի ցուցանիշները դիտարկվել են Հայաստանի Հանրապետության ինտեգրման ուղղությունների՝ Եվրասիական տնտեսական միությանն անդամակցության ու Եվրոպական միության հետ հարաբերությունների հարթություններում: Տնտեսական ինքնիշխանության վրա ազդեցության տեսանկյունից՝ ներկայացվել են այդ ուղղություններով Հայաստանի Հանրապետության հարաբերականորեն ուժեղ և թույլ կողմերը:

Հիմնաբառեր. տնտեսական ինքնիշխանություն, գլոբալացում, տնտեսության կառուցվածք, վերապետական միավորումներ

JEL: F50, F60

DOI: 10.52174/1829-0280_2022.3-112

Ներածություն: Տնտեսական ինքնիշխանությունն արտահայտում է պետությունների՝ սեփական տարածքում սեփական ռեսուրսների տիրապետման, բաշխման և օգտագործման վերաբերյալ ինքնուրույն որոշումներ կայացնելու կարողությունը: Տնտեսական ինքնիշխանությունը պետության ինքնիշխանության կարևորագույն բաղադրիչներից է, դրա առարկայացված արտահայտությունը: Գործնականում դժվար է տարանջատել քաղաքական և տնտեսական ինքնիշխանության սահմանները, քանի որ, որպես կանոն, դրանք գտնվում են դիալեկտիկական կապի մեջ և փոխալայմնավորված են: Ի թիվս բազմաթիվ այլ գործոնների՝ երկրի տնտեսական ինքնիշխանության մակարդակը պայմանավորված է ազգային տնտեսության ինքնաբավությամբ և դիմադրողականությամբ: Տնտեսական միջավայրը, դրանով պայմանավորված մակրոտնտեսական հիմնական ցուցանիշները կարող են ինչպես նպաստել տնտեսական ինքնիշխանության ամրապնդմանը, այնպես էլ նվազեցնել դրա ցանկալի մակարդակը: Տնտեսական ինքնիշխանության խնդիրն առավել սուր է արտահայտվում ժամանակակից գլոբալացված աշխարհում, որտեղ պետություններն իրար հետ գործակցում են ոչ միայն երկկողմ ու բազմակողմ բարդ հարաբերությունների համալիրի շրջանակներում, այլ նաև անդամակցում են վերապետական ինտեգրման միավորումներին՝ ինչպես Հայաստանի Հանրապետությունը՝ Եվրասիական տնտեսական միությանը: Տնտեսության ու գործարարության համար նպաստավոր պայմաններ ստեղծելուն զուգահեռ, վերապետական ինտեգրման միավորներին անդամակցությունը կարող է որոշակի խնդիրներ հարուցել պետության տնտեսական ինքնիշխանության համար: Նման պայմաններում գտնվող պետությունների իշխանությունները քաղաքական, արտաքին քաղաքական և տնտեսական որոշումների կայացման գործընթացում ստիպված են մշտապես հավասարակշռել գլոբալացման դրական արդյունքները և դրանց հետևանքով տնտեսական ինքնիշխանությանն ուղղված հնարավոր սպառնալիքները: Հայաստանի Հանրապետության համար խնդիրն ունի երկակի կարևորություն, քանի որ մի կողմից՝ անդամակցում է Եվրասիական տնտեսական միությանը, մյուս կողմից՝ Խոր և համապարփակ ազատ առևտրի համաձայնագրի շրջանակներում համագործակցում է մեկ այլ վերապետական միավորի՝ Եվրոպական միության հետ: Ինտեգրման այս վեկտորները պարունակում են ինչպես շոշափելի տնտեսական հնարավորություններ, այնպես էլ տնտեսական ինքնիշխանության որոշակի սպառնալիքներ:

Տնտեսական ինքնիշխանության խնդիրը չի սահմանափակվում միայն պետության արտաքին տնտեսական հարաբերություններով, այլ ունի նաև ներքին հայեցակետեր: Պայմանավորված հատկապես խոշոր վերազգային կորպորա-

ցիաների աճող դերակատարությամբ, վերջիններս, իրենց տնտեսական հզորության շնորհիվ, հաճախ սպառնալիք են ներկայացնում պետությունների տնտեսական ինքնիշխանությանը: Այդ մասին են վկայում վերազգային կորպորացիաների գործունեությունն արտահայտող ցուցանիշները: Այսպես՝ աշխարհի խոշոր 500 կորպորացիաներ վերահսկում են համաշխարհային հարստության շուրջ 40 տոկոսը: «Global Justice Now» միջազգային հետազոտական ընկերության տվյալների համաձայն՝ 2018 թ. տվյալներով աշխարհի 200 տնտեսական միավորներից եկամտի մեծությամբ 157-ը եղել են վերազգային կորպորացիաները, այլ ոչ թե պետությունները: 2018 թ. աշխարհի 100 ամենահարուստ տնտեսական միավորներից 69-ը կորպորացիաներ են, այլ ոչ թե կառավարություններ: Աշխարհի առաջատար 10 կորպորացիաների եկամուտները 2018 թ. գերազանցել են 3 տրիլիոն դոլարը: Գլոբալ 500 ընկերությունների եկամուտները 2020 թ. աճել են 20 տոկոսով՝ կազմելով 33.3 տրիլիոն դոլար կամ համաշխարհային ՀՆԱ ավելի քան 39 տոկոսը: 2016 թ. այդ ցուցանիշը կազմել է 27.7 տրիլիոն դոլար՝ համաշխարհային ՀՆԱ 35 տոկոսը: Covid-19 համավարակի ազդեցությամբ պայմանավորված՝ 2021 թ. 500 գլոբալ ընկերությունների եկամուտները նվազել են 5 տոկոսով՝ կազմելով 31.7 տրիլիոն դոլար՝ համաշխարհային ՀՆԱ մոտ 34 տոկոսը: Համեմատության համար նշենք, որ, օրինակ՝ Ռուսաստանի մասնաբաժինը 2021 թ. համաշխարհային ՀՆԱ-ում կազմել է 1.8 տոկոս, իսկ Չինաստանինը՝ 17.8 տոկոս: 500 գլոբալ ընկերություններ 2021 թ. համաշխարհային ՀՆԱ-ում ունեցել են գրեթե նույնքան մասնաբաժին, որքան ԱՄՆ-ն և Չինաստանը միասին՝: Վերազգային կորպորացիաները ներգրավված են համաշխարհային առևտրի 70 տոկոսում, General Motors-ը և Ford-ն ավելի մեծ են, քան Սահարական Աֆրիկայի պետությունների ՀՆԱ հանրագումարը²:

Հոդվածում ներկայացված վերլուծության շրջանակներում դիտարկվել են տնտեսական ինքնիշխանությանը վերաբերող մի քանի տեսանկյուններ, կատարվել են եզրակացություններ, որոնք կարող են հաշվի առնվել ապագայում արտաքին տնտեսական քաղաքականության մշակման գործընթացում:

Գրականության ակնարկ: «Ինքնիշխանություն» հասկացության առաջին սահմանումը վերագրվում է Ժան Բոդենին, ով 1576 թ. հրատարակված «Վեց գիրք հանրապետության մասին» աշխատությունում գրել է. «Գերազանցությունը կամ ինքնիշխանությունը ամենաբարձր, բացարձակ և հավիտենական իշխանությունն է հանրապետության քաղաքացիների և ենթակաների նկատմամբ, որը լատիներեն կոչվում է մեծություն (Majestas)»³: Այդ և հետագա բոլոր աշխատություններում ինքնիշխանությունը ներկայացվում է որպես պետության անքակտելի հատկանիշ: Այդ իմաստով, ինքնիշխանությունը բազմաթիվ հեղինակների կողմից երբեմն նույնացվում է նաև բռնության մենաշնորհի հետ: Պետության ամենահայտնի սահմանումներից մեկը ներկայացրել է Մաքս Վեբերը՝ դա նույնացնելով հասարակության մեջ «լեգիտիմ բռնության մենաշնորհի» հետ: Առանց նման մենաշնորհի և դրա համար անհրաժեշտ

¹ Տե՛ս <https://fortune.com/global500/2020>, <https://fortune.com/global500/2021>

² Տե՛ս **Samli Coskun A.**, Globalization from the bottom up, Springer, New York, 2008, էջ 92-113:

³ **Bodin Jean**, The Six Bookes of a Commonweale: A Facsimile Reprint of the English Translation of 1606 Corrected and Supplemented, ed. Kenneth Douglas McRae (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1962), A1030, էջ 12:

կենտրոնացման՝ պետությունը չի կարող կատարել օրենք ու կարգ ապահովողի իր դերը: Երբ պետությունը քաղաքական կենտրոնացման հասնելու գործում ձախողվում է, հասարակությունը վերածվում է քաոսի⁴:

Ինքնիշխանությունը բազմաբաղադրիչ հասկացություն է: Այս ոլորտում հեղինակավոր գիտնականներից մեկը՝ Սթիվեն Դ. Կրասները, ինքնիշխանությունը դիտարկում է երեք հիմնական հարթություններում՝ միջազգային իրավական ինքնիշխանություն, Վեստֆալյան/Վատտելյան ինքնիշխանություն⁵ և ներքին ինքնիշխանություն⁶:

Գիտական շրջանակներում ինքնիշխանության թեմայի արդիականությունն էականորեն մեծացել է՝ պայմանավորված աճող ինտեգրման գործընթացներով և գլոբալացմամբ: Այս գործոնների ազդեցությամբ մի շարք հեղինակներ ներկայացնում են այն մոտեցումը, որ գլոբալացումը սպառնում է պետությունների ինքնիշխանությանը: Ինչպես նշել է Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր Ջոզեֆ Սոփզիցը, գլոբալացումը հանգեցրել է ազգային ինքնիշխանության կորստի: Միջազգային կազմակերպությունները, պարտադրելով միջազգային համաձայնագրեր, զավթել են իշխանությունը: Դա վերաբերում է նաև այլևս ազատականացված կապիտալի միջազգային շուկաներին: Պետությունները ստիպված են հետևել որոշակի կանոնների՝ կապիտալի շուկաներից կամ Արժույթի միջազգային հիմնադրամից ֆինանսավորում ստանալու համար⁷: Այս համատեքստում ներկայումս արդիական է համարվում նաև խոշոր վերազգային կորպորացիաների կամ գլոբալ ընկերությունների աճող ազդեցության խնդիրը: Հատկապես վերջին երկու տասնամյակներում գլոբալ ընկերություններն ավելացրել են իրենց ազդեցությունը կառավարությունների և, որպես հետևանք՝ պետությունների տնտեսական ինքնիշխանության նկատմամբ: Վերջին տասնամյակներում գրականության մեջ հանդիպում է անգամ նոր եզրույթ՝ «վերազգային կապիտալիստների դաս», որը, ըստ մի շարք հեղինակների, հանդես է գալիս որպես համաշխարհային բուրժուազիայի նոր խավ⁸:

Կան նաև հակառակ տեսակետներ, որոնց համաձայն՝ գլոբալացումը ոչ միայն չի սպառնում պետությունների ինքնիշխանությանը, այլև խելամիտ քաղաքականության դեպքում կարող է ամրապնդել դա: Այս մոտեցման համաձայն՝ գլոբալացումը ոչ թե հակադրվում է ինքնիշխանությանը, այլ կարող է հանդես գալ որպես վերջինիս աջակցող գործոն: «Գլոբալացումը տեղի չի ունենում ընդդեմ պետության ինքնիշխանության: Ավելին՝ պետությունների առաջնորդները պարտավոր են ոչ միայն ուղղակի հետևել ինտեգրման ըն-

⁴ Տե՛ս Աճեմոլլու Տարոն, Ռոբինսոն Ջեյմս Ա., Ինչու են ձախողվում պետությունները, Եր., «Անտարես», 2018, էջ 122:

⁵ Վեստֆալյան ինքնիշխանության մեկ այլ անվանում է Վատտելյան ինքնիշխանությունը: Թեև ավանդաբար այլ երկրների ներքին գործերին չմիջամտելու սկզբունքը վերագրվում է 1648 թ. Վեստֆալյան հաշտությանը, սակայն այդ սկզբունքի իրագործումն ապահովող հայեցակարգը մշակվել է միայն մեկ դար անց՝ շվեյցարացի իրավաբան Էմերիխ դե Վատտելի կողմից, ում անվամբ էլ գիտական գրականության մեջ ներկայացվում է համապատասխան հասկացությունը:

⁶ Տե՛ս Stephen D. Krasner, Power, the State, and Sovereignty Essays on international relations, 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, London, 2009, էջ 15:

⁷ Տե՛ս Benn Steil, Manuel Hinds, Money, Markets, and Sovereignty (Council on Foreign Relations Books) Paperback, Yale University Press, 2010, էջ 39-40:

⁸ Տե՛ս William I. Robinson, Jerry Harris, Towards a Global Ruling Class: Globalization and the Transnational Capitalist Class, Science & Society, Vol. 64, No. 1, 2000, էջ 11-54:

թացքին, այլև նշանակալի չափով ուղղորդել գլոբալացման գործընթացը: Պետություններն առանցքային դեր են խաղացել աճող գլոբալ փոխառնչությունների համար անհրաժեշտ ֆինանսական և իրավական գործիքների կալացման հարցում: Իհարկե, արտաքին շուկաներից, կապիտալից և տեխնոլոգիաներից աճող կախվածությունը կարող է թուլացնել ներքին ինքնիշխանությունը, սակայն մյուս կողմից՝ որոշակի այլ հանգամանքների ազդեցությամբ միաժամանակ կարող է նաև ամրապնդվել», - գրում են «States and Sovereignty in the Global Economy» աշխատության հեղինակները⁹:

Ինքնիշխանության տարբեր տեսակների դասակարգման, նվազման կամ ամրապնդման մասին տեսություններին զուգահեռ, ներկայումս բավական բուռն բանավեճ կա նաև ինքնիշխանության հնարավոր քայքայման թեմայի շուրջ՝ պայմանավորված ինքնիշխանության վերաբերյալ տեսական պնդումների և գործնական դրսևորումների միջև տարբերությամբ, որը որոշ հեղինակներ ներկայացնում են որպես «կազմակերպված կեղծավորության» արտահայտություն: Դրանով պայմանավորված անորոշությունը հստակեցնելու համար առաջարկվում է տարբերակել *դրական* և *բացասական ինքնիշխանություն* հասկացությունները: Ֆորմալ առումով, նույնիսկ ձախողված պետությունները կամ քվազիպետությունները կարող են ներկայանալ որպես ինքնիշխանություն, ինչն իրականում բացասական ինքնիշխանության դրսևորում է, այն դեպքում, երբ դրական ինքնիշխանություն ասելով նկատի է առնվում ոչ միայն պետությունների՝ այլ երկրների միջամտությունից պաշտպանված լինելու իրավունքը, այլև իր քաղաքացիների համար քաղաքական և տնտեսական բարիք ապահովելու կարողությունը¹⁰:

Պետության նորլիբերալ տեսության կողմնակիցները հստակորեն տարանջատում են քաղաքական և տնտեսական ինքնիշխանությունները՝ քաղաքական ինքնիշխանությունը համարելով քաղաքական կամքի և իշխանության սկզբնաղբյուր, որը, սակայն, ենթակա չէ քանակական չափման: Այս մոտեցման հեղինակների կարծիքով՝ ինքնիշխանությունն անչափելի է և «վերջնական իշխանության» իմաստով տարբեր ճանապարհներով զուգակցվում է տնտեսության տարբեր մոդելների հետ: Օրենսդիր և գործադիր իշխանությունը համատեղվում է տնտեսական արդյունավետության հետ՝ դրսևորվելով որպես պետության իշխանության գործունեության քանակական չափման արտահայտություն: Այս տեսանկյունից տարբերում են նաև ինքնիշխանությունը և կառավարելիությունը, որոնք գործում են զուգահեռ քաղաքական հարթություններում: Ինքնիշխանությունն իրականում գերազանցում է իշխանության ցանկացած փորձառական դրսևորում, այն դեպքում, երբ կառավարելիությունը խորապես արմատավորված է չափելի, կանոնակարգվող, շոշափելի կառուցակարգերում¹¹: Միաժամանակ, գիտական շրջանակներում կա որոշակի շփոթմունք՝ կապված ինքնիշխանության բուն հայեցակարգի և ինքնիշխանի ինստիտուտի տարբերության հետ: «Ինքնիշ-

⁹ Edited By **David A. Smith, Dorothy J. Solinger, Steven C. Topik**, States and Sovereignty in the Global Economy, Routledge, 1999, pp. 7-19.

¹⁰ Տե՛ս **Elia R.G. Pusterla**, The Credibility of Sovereignty - The Political Fiction of a Concept, 1st ed., Springer Cham Heidelberg New York Dordrecht London, 2016, էջ 127-130:

¹¹ Տե՛ս **Davies W.**, The Limits of Neoliberalism: Authority, Sovereignty and the Logic of Competition, SAGE Publications Ltd, 2014, էջ 16-34:

խան» հասկացությունը նշանակում է իշխողի ինստիտուտը/գործակալությունը և արտահայտում է հաստատության իշխանությունը: Վերջինիս ինստիտուցիոնալացումը, ներքին տարբերակումն ու համակարգումը պահանջում էին տարանջատել օրենքի ինքնիշխանությունը և ինքնիշխանության հայեցակարգն ինքնին: Այս մոտեցման իմաստն այն է, որ օրենքի իշխանությունը կարող է բաժանվել, մինչդեռ ինքնիշխանությունը՝ բացարձակ իշխանությունը, բաժանման ենթակա չէ¹²:

Չնայած գլոբալացման քննադատություններին և պետությունների՝ ինքն-իշխանության վրա ունեցած ազդեցությանը, այդուհանդերձ, դրա արդյունքում զգալիորեն կրճատվել է աշխարհի տարբեր պետությունների տնտեսական ցուցանիշների միջև տարբերությունը: Ինչպես իր «Մեծ անկում. ինչպես են քայքայվում ինստիտուտներն, ու կործանվում տնտեսությունները» գրքում գրում է պատմաբան Նիլ Ֆերգյուսոնը, 1700-1900 թվականներին համաշխարհային տնտեսությունը կապիտալի, ապրանքների և աշխատուժի աննախադեպ հոսքով դարձավ ավելի ինտեգրված: Այսօր՝ գլոբալացման նոր փուլում, նույնպես նկատվում են համանման տարբերություններ: Չինական արդյունաբերության ոլորտում եկամուտներն այլևս 20 անգամ ցածր չեն ԱՄՆ-ի եկամուտներից, ինչպես 2005-ին էր¹³:

Այսպիսով՝ ինքնիշխանության, այդ թվում՝ տնտեսական ինքնիշխանության հասկացությունները զգալի չափով քննարկվել են գիտական շրջանակներում: Այդուհանդերձ, չնայած մեծ թվով հետազոտություններին, տնտեսական ինքնիշխանության, դրա վրա ազդեցության գործոնների վերաբերյալ միասնական մոտեցումներ չկան: Կախված երևույթի քննարկման դիտանկյունից՝ տարբեր են նաև դրա գնահատման, տնտեսական ինքնիշխանությանն ուղղված սպառնալիքներին դիմակայելու մոտեցումները:

Հետազոտության մեթոդաբանություն: Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են վիճակագրական, վերլուծության, մակաձուլության (ինդուկցիայի), արտաձման (դեդուկցիայի) և համադրման մեթոդները: Այս մեթոդների օգտագործմամբ փորձ է արվել բացահայտելու ՀՀ տնտեսության որոշ մակրոտնտեսական ցուցանիշների, արտաքին առևտրային հարաբերությունների և տնտեսական ինքնիշխանության միջև առկա փոխազդեցությունները: Տնտեսության կառուցվածքի որակական հատկանիշների վերհանման նպատակով վերլուծությունն իրականացվել է ՀՆԱ իրական աճի բաղադրիչների նպաստումների ցուցանիշների հիման վրա՝ ՀՆԱ իրական աճին առաջարկի և պահանջարկի բաղադրիչների նպաստումների հաշվառմամբ: Վերլուծության են ենթարկվել 2010-2020 թթ. ժամանակահատվածում Հայաստանի Հանրապետության հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշները: Համախառն ներքին արդյունքի՝ ՀՆԱ աճին նպաստումների ցուցանիշները դիտարկվել են տնտեսության, արժեշղթայի ձևավորման գործընթացի որակի տեսանկյունից: Արտաքին առևտրաշրջանառության ցուցանիշները՝ արտահանման և ներմուծման կառուցվածքն ու աճի միտումները, քննարկվել են Հայաստանի Հանրապետության ինտեգրացիոն վեկտորի, առավելապես՝ Եվրասիական

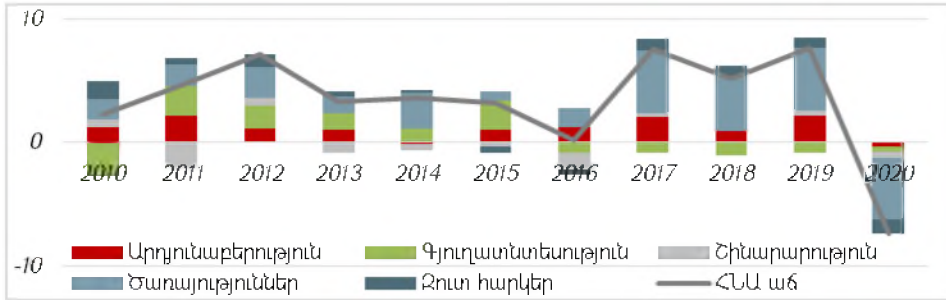
¹² Տե՛ս Loughlin Martin., The erosion of sovereignty, Netherlands Journal of Legal Philosophy, 2016, https://www.bjutijdschriften.nl/tijdschrift/rechtsfilosofieentheorie/2016/2/NJLP_2016_045_002_005

¹³ Տե՛ս Ֆերգյուսոն Ն., Մեծ անկում. ինչպես են քայքայվում ինստիտուտներն, ու կործանվում տնտեսությունները, Եր., Newmag, 2020, էջ 162:

տնտեսական միությանն անդամակցության և Եվրոպական միության հետ համագործակցության համատեքստում:

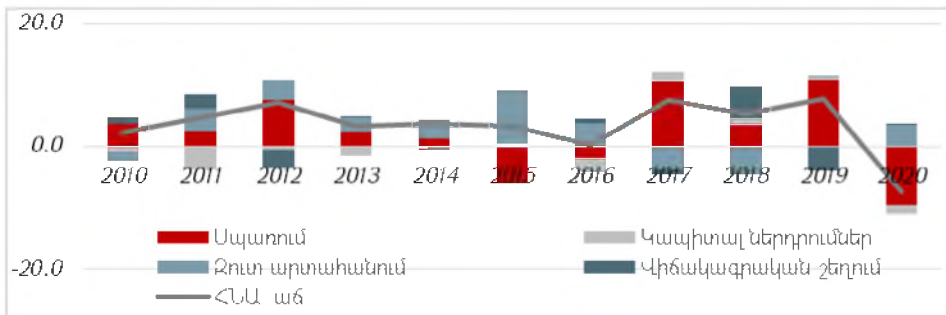
Հետազոտության համար հիմք են հանդիսացել տարբեր հեղինակների՝ ինքնիշխանությանը, տնտեսական ինքնիշխանությանը, գլոբալացմանը և միջազգայնացմանը վերաբերող գիտական աշխատանքները, ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի, միջազգային վերաբերական և հետազոտական կառույցների հաշվետվությունները, աշխատանքային փաստաթղթերը: Կիրառվել են ինչպես տարեկան ցուցանիշներ, այնպես էլ ժամանակային շարքեր, որոշ ցուցանիշների հաշվարկման ժամանակ վիճակագրական տարբեր մեթոդների միջոցով ապահովվել է դրանց համադրելիությունը:

Վերլուծություն: Ուսումնասիրության շրջանակներում դիտարկված վերջին տասը տարիներին՝ 2010–2020 թթ., ՀՆԱ իրական աճին առաջարկի բաղադրիչների նպաստումներն ունեցել են փոփոխական դինամիկա (գծապատկեր 1), այդուհանդերձ, կան որոշակի ընդհանուր միտումներ: 2010 թ., օրինակ, ՀՆԱ 2.2 տոկոսանոց աճին արդյունաբերության ոլորտը նպաստել է ընդամենը 1.2 տոկոսային կետով, գյուղատնտեսության նպաստումը բացասական է եղել՝ -2.7 տոկոսային կետ, շինարարությունը ՀՆԱ աճին նպաստել է ընդամենը 0.6 տոկոսային կետով, ծառայությունների ոլորտը՝ 1.6, զուտ հարկերը՝ 1.4 տոկոսային կետերով: 2011 թ. ՀՆԱ գրեթե կրկնակի՝ 4.7 տոկոսանոց աճին արդյունաբերության նպաստումը կրկնապատկվել է՝ 2.1 տոկոսային կետ, գյուղատնտեսության ցուցանիշը զգալիորեն աճել է, նպաստումը կազմել է 2.4 տոկոսային կետ, մինչդեռ, 2010 թ. ՀՆԱ իրական աճին 0.6 տոկոսային կետով նպաստած շինարարության մասնաբաժինը եղել է բացասական՝ -2.1 տոկոսային կետ, այն դեպքում, երբ ծառայությունների նպաստման ցուցանիշը պահպանել է հարաբերական կայունություն՝ կազմելով 1.8 տոկոսային կետ, իսկ զուտ հարկերի նպաստումը ՀՆԱ աճին նվազել է 1 տոկոսային կետով՝ 2011 թ. կազմելով 0.4 տոկոսային կետ: Հաջորդ՝ 2012 թ. ընթացքում ՀՆԱ աճի նպաստումներում արդեն նկատվում են բացասական միտումներ. արդյունաբերության ցուցանիշը կրկնակի կրճատվել է՝ հասնելով 2010 թ. մակարդակին՝ 1.1 տոկոսային կետ, իսկ ծառայությունների ցուցանիշն աճել է գրեթե կրկնակի՝ կազմելով 2.4 տոկոսային կետ: 2013 թ. ևս պահպանվել է արդյունաբերության ոլորտի նպաստման համեստ՝ ընդամենը 1 տոկոսային կետ արձանագրող ցուցանիշը, այն դեպքում, երբ ծառայությունների նպաստումը շարունակել է աճել՝ հասնելով 3.3 տոկոսային կետի: Ուշագրավ է, որ սկսած 2011 թ. մինչև 2016 թ. ներառյալ, բացառությամբ 2012 թ., շինարարության ոլորտի նպաստումը ՀՆԱ աճին եղել է բացասական՝ -2.1 տոկոսային կետից (2011 թ.) մինչև -1.3 տոկոսային կետ (2016 թ.): Նույն ժամանակահատվածում արդյունաբերության ոլորտի նպաստումը եղել է գրեթե նույն՝ նվազագույն 1 տոկոսային կետի միջակայքում, 2014 թ. ստացել է նաև բացասական արժեք՝ -0.1 տոկոսային կետ: Արդյունաբերության նպաստման ցուցանիշը համեմատաբար աճել է միայն 2017 և 2019 թթ., համապատասխանաբար՝ 2.1 և 2.2 տոկոսային կետերով, իսկ արդեն 2020 թ. ունեցել է բացասական արժեք՝ -0.3 տոկոսային կետ: Դիտարկվող ժամանակահատվածում նկատվող ամենաբացասական միտումներից մեկը ՀՆԱ աճին առաջարկի բաղադրիչների թվում ծառայությունների ավելացման հակվածությունն է, 2017 թ., օրինակ, կազմել է 5.1 տոկոսային կետ, 2018 և 2019 թթ., համապատասխանաբար՝ 4.5 և 5.1 տոկոսային կետ:

Գծապատկեր 1. ՀՀ ՀՆԱ իրական աճին առաջարկի բաղադրիչների նպաստումները, 2010–2020 թթ. (տոկոսային կետ)¹⁴

Գծապատկեր 2-ում ներկայացված են 2010–2020 թթ. ՀՆԱ իրական աճին պահանջարկի բաղադրիչների նպաստումների ցուցանիշները, որոնք նույնպես հնարավորություն են տալիս որոշակի պատկերացում կազմելու արժեքի ստեղծման գործընթացի մասին: ՀՆԱ իրական աճին պահանջարկի բաղադրիչների նպաստումների շարքում մտահոգիչ են սպառման հարաբերականորեն բարձր ցուցանիշները, որոնք, ըստ տարիների, տատանվում են -1.9–10.7 տոկոսային կետի միջակայքում. մտահոգիչը սպառման ցուցանիշների գրեթե մշտական աճն է: Սակայն տնտեսության որակական բնութագրիչների ու հատկապես տնտեսական ինքնիշխանության մակարդակի բարձրացման տեսանկյունից շատ ավելի մտահոգիչ է ՀՆԱ իրական աճին կապիտալ ներդրումների խիստ չափավոր, իսկ տարիների մեծ մասում՝ բացասական նպաստումը: Կապիտալ ներդրումները ՀՆԱ իրական աճին ամենամեծ չափով նպաստել են 2017 թ.՝ ընդամենը 1.7 տոկոսային կետով, մինչդեռ, օրինակ, 2011 թ. այդ ցուցանիշի արժեքը -3.9 տոկոսային կետ է: ՀՆԱ իրական աճին պահանջարկի բաղադրիչների նպաստումների կառուցվածքում հարաբերականորեն դրական կարելի է համարել զուտ արտահանման ցուցանիշների դինամիկան, որը, սակայն, չի ունեցել կայուն միտում և, չնայած որոշ տարիներին արձանագրել է նշանակալի աճ, սակայն ցուցաբերել է նաև անկման հակվածություն, ինչը վկայում է արտահանման ոչ այնքան կայուն ու հիմնարար բնույթի մասին:

Գծապատկեր 2. ՀՀ ՀՆԱ իրական աճին պահանջարկի բաղադրիչների նպաստումները, 2010–2020 թթ. (տոկոսային կետ)¹⁵

¹⁴ Հաշվարկը կատարել է հեղինակը: Տվյալների աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ տվյալների բազա, <https://armstat.am/am/?nid=202>

¹⁵ Հաշվարկը կատարել է հեղինակը: Տվյալների աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ տվյալների բազա, <https://armstat.am/am/?nid=202>

ՀՀ արտահանման տարեկան աճի ցուցանիշը և նպաստումները՝ ըստ գործընկեր երկրների, 2010-2021 թթ. (տոկոսային կերպ)¹⁶

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	46.6	28.2	3.4	7.1	4.6	-4.0	20.6	24.9	7.8	9.8	-4.2	19.1
<i>որից՝</i>												
ԱՊՀ ԵՐԿՐՆԵՐ	8.5	6.7	5.1	4.6	-2.9	-4.6	8.5	10.2	5.4	3.9	-2.4	7.6
ԵԱՏՄ	7.6	6.2	4.3	4.4	-1.8	-4.4	9.3	9.9	5.2	3.3	-2.2	7.1
Ռուսաստանի Դաշնություն	7.5	5.9	4.3	4.0	-1.7	-4.1	8.7	10.2	4.8	3.2	-2.4	6.6
ԵՄ ԵՐԿՐՆԵՐ	27.2	10.2	-7.2	-1.3	-1.9	-3.4	4.4	8.5	2.1	-4.0	-5.6	8.9
Բելգիա	3.6	-0.2	4.2	0.3	-4.6	-1.3	-0.1	0.2	0.2	-0.2	-0.3	0.6
Բուլղարիա	13.6	-0.4	-1.7	1.7	-4.5	-0.4	4.9	7.3	-3.0	-0.3	-2.1	1.9
Գերմանիա	2.5	2.4	-4.0	-1.4	4.9	-1.2	-0.1	-0.3	0.1	-2.8	-0.5	0.8
Իտալիա	-0.3	0.0	0.2	1.1	0.8	-0.1	0.0	0.6	0.3	0.4	-0.7	0.9
Նիդեռլանդներ	6.5	1.8	-2.8	-1.0	0.5	-1.8	0.2	2.1	2.0	0.9	-2.1	3.7
Այլ երկրներ	10.9	11.3	5.5	3.9	9.5	4.0	7.7	6.3	0.3	10.0	3.9	2.6
Միացյալ Նահանգներ	2.2	1.7	-1.0	0.1	0.2	-2.5	-1.0	1.5	-0.8	0.3	0.5	0.6
Արաբական Միացյալ Էմիրություններ	0.4	0.2	0.0	0.0	0.2	-0.2	3.7	2.1	-1.3	-0.7	1.5	-0.8
Իրանի Իսլամական Հանրապետություն	7.3	2.1	0.2	-1.0	-0.7	-0.2	-0.4	0.5	0.5	-0.4	0.0	-0.8
Շվեյցարիա	-1.2	1.6	2.8	-3.4	-0.7	1.6	2.4	10.4	3.4	5.0	-0.1	-3.7
Չինաստան	1.8	-1.4	1.1	2.7	6.9	-0.4	-4.6	1.2	-0.5	3.6	3.6	4.1
Իրաք	0.0	0.4	0.8	2.4	2.2	3.2	0.5	-1.1	1.5	1.1	-0.5	0.5
Վրաստան	-0.5	1.2	0.7	1.0	-0.1	2.6	1.5	0.3	-3.8	0.0	-0.4	0.4

¹⁶ Հաշվարկները կատարել է հեղինակը: Տվյալների աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ արտաքին առևտրի տվյալների բազա, <https://armstat.am/am/?nid=160>

ՀՀ ներմուծման փարեկան աճի ցուցանիշը և նպաստումները՝ ըստ գործընկեր երկրների, 2010–2021 թթ. (տոկոսային կետեր)¹⁷

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	12.9	10.6	2.8	2.9	0.9	-26.8	1.1	25.2	21.4	10.8	-16.9	2.7
որից՝												
ԱՊՀ ԵՐԿՐՆԵՐ	3.0	1.8	3.0	-0.8	1.4	-6.0	0.7	6.9	3.4	4.0	0.1	1.2
ԵԱՏՄ	1.8	1.8	3.7	-0.8	2.0	-4.2	1.2	6.4	2.1	4.6	0.5	1.1
Ռուսաստանի Դաշնություն	1.3	1.5	4.0	-0.8	2.2	-4.1	1.3	5.8	2.1	4.4	0.3	1.2
Ուկրաինա	0.8	0.1	-0.4	0.3	-0.6	-1.7	-0.7	0.4	0.9	-0.2	-0.4	0.0
ԵՄ ԵՐԿՐՆԵՐ	4.1	3.6	-1.0	0.8	-0.6	-8.0	-1.3	5.0	6.1	-0.1	-4.8	-0.5
Ֆրանսիա	0.1	0.2	-0.4	-0.1	0.4	-0.3	-0.4	0.6	0.9	-0.5	0.0	-0.2
Գերմանիա	1.0	0.9	0.5	0.4	0.1	-1.8	-0.5	0.4	2.3	1.7	-2.6	-1.3
Իտալիա	0.3	1.3	0.0	-0.1	0.3	-0.7	-0.6	0.9	0.6	0.4	-0.2	0.3
Այլ երկրներ	5.8	5.2	0.8	3.0	0.0	-12.8	1.6	13.2	11.9	6.9	-12.2	1.9
Միացյալ Նահանգներ	-0.3	1.0	-0.1	-0.1	-0.1	-0.6	-0.8	1.5	1.1	2.0	-3.5	0.5
Արաբական Միացյալ Էմիրություններ	0.2	0.3	0.0	0.5	0.0	-0.6	0.4	1.3	0.3	-1.2	-0.6	0.3
Իրանի Իսլամական Հանրապետություն	1.1	0.5	0.1	-0.5	0.2	-0.2	-1.1	0.3	2.3	1.1	-0.1	1.5
Թուրքիա	1.0	0.8	-0.6	-0.1	0.5	-2.2	0.8	1.8	0.7	0.3	-0.7	-3.6
Շվեյցարիա	-1.6	0.2	0.2	2.0	-0.6	-2.1	-0.1	1.5	0.8	-1.5	-0.6	0.1
Չինաստան	3.6	0.0	-0.1	-0.3	0.7	-2.3	1.3	3.7	4.5	1.8	-1.4	1.8
Վրաստան	0.4	0.2	-0.3	0.4	0.1	-0.1	1.0	-0.3	-0.4	0.2	-0.1	0.8

¹⁷ Տվյալների աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ արտաքին առևտրի տվյալների բազա, <https://armstat.am/am/?nid=160>

Միջազգայնացման, տնտեսական ինտեգրման, գլոբալացման և տնտեսական ինքնիշխանության միջև հակադարձ համեմատական կապի մասին առկա են ինչպես տեսական բազմաթիվ հայեցակարգեր, այնպես էլ տարբեր երկրների օրինակն արտացոլող փորձառական տվյալներ: Այդ փոխառնչությունը ենթադրում է, որ պետությունն իր ինտեգրման քաղաքականությունը, գլոբալացման գործընթացին մասնակցության ուղղությունն ու մակարդակը պետք է որոշի հատկապես այն իրողությունների հաշվառմամբ, թե արտաքին տնտեսական հարաբերությունների ինչպիսի կառուցվածքն է առավելագույնս համապատասխանում մի կողմից՝ գլոբալացումից առավելագույն օգուտներ քաղելու, մյուս կողմից՝ այդ գործընթացում երկրի տնտեսական ինքնիշխանությանը նվազ վնաս պատճառելու պահանջներին:

ՀՀ պարագայում այդ փոխառնչությունները նպատակահարմար է դիտարկել երկու հիմնական ուղղություններով՝ Եվրասիական տնտեսական միության՝ ԵՏՄ-ի հետ առևտրաշրջանառության, և Եվրոպական միության՝ ԵՄ-ի հետ տնտեսական հարաբերությունների հարթություններում: ՀՀ-ն 2013 թվականից Մաքսային միության մաս է կազմում, իսկ 2015 թվականից՝ ԵՏՄ-ի: Միևնույն ժամանակ՝ ՀՀ-ն մեկ այլ տնտեսական ինտեգրման միավորի՝ ԵՄ-ի հետ համագործակցում է Խոր և համապարփակ ազատ առևտրի համաձայնագրի ռեժիմում: ԵՏՄ-ի և ԵՄ-ի հետ ՀՀ տնտեսական հարաբերությունների համեմատական վերլուծությունը կարևոր է այն առումով, որ նշված երկու ինտեգրման միավորումներին անդամակցության կամ դրանցից որևէ մեկի հետ համագործակցության որոշումը կայացվել է բավական դժվարին քաղաքական իրողությունների պարագայում: Ավելին՝ այս երկու կառույցներից որևէ մեկի հետ համագործակցության ընդլայնման խնդիրը մշտապես գտնվում է քաղաքական բանավեճերի օրակարգում՝ այս կամ այն չափով կանխորոշելով նաև քաղաքական գործընթացների զարգացման տրամաբանությունն ու ուղղվածությունը: Սակայն, անկախ քաղաքական հիմնավորումներից ու հակափաստարկներից, կարևոր է խնդիրը դիտարկել, առաջին հերթին, տնտեսական նպատակահարմարության հարթությունում՝ գնահատելու համար, թե որքանով է տնտեսապես արդարացված այս կամ այն ինտեգրման միավորին անդամակցությունը կամ պարզապես համագործակցությունը: Աղյուսակներում ներկայացված են 2010–2021 թթ. ՀՀ արտահանման և ներմուծման տարեկան աճի ցուցանիշները՝ ըստ գործընկեր երկրների:

Վերլուծության արդյունքում ստացված պատկերը ցույց է տալիս ՀՀ արտաքին տնտեսական հարաբերությունների կառուցվածքի հարաբերական բազմազանությունը, միևնույն ժամանակ՝ հստակ չի պատասխանում հարցին՝ արդյո՞ք տնտեսապես արդարացված էր ՀՀ անդամակցությունը ԵՏՄ-ին, թե՞, այդուհանդերձ, ավելի նպատակահարմար կլինե՞ր ԵՄ-ի հետ Ասոցացման համաձայնագրի ստորագրումը, որը նախատեսված էր 2013 թ., սակայն կասեցվեց՝ պայմանավորված ՀՀ-ի՝ Մաքսային միությանն անդամակցությամբ: Աղյուսակում ներկայացված տվյալներից տեսանելի է, որ առանձին տարիներին ՀՀ արտահանման կառուցվածքում ԵՏՄ արտահանումների նպաստումների ցուցանիշները տատանվում են: Օրինակ՝ 2010 թ. ԵՏՄ երկրներ արտահանումը 7.6 տոկոսային կետով նպաստել է արտահանման 46.6 տոկոս աճին, որից 7.5 տոկոսային կետն ապահովվել է Ռուսաստան արտահանման հաշվին: Նույն տարվա ընթացքում ՀՀ-ից ԵՄ արտա-

հանումն ընդհանուր արտահանմանը նպաստել է 27.2 տոկոսային կետով՝ գրեթե 4 անգամ ավելի, քան ԵՏՄ արտահանումը: Այլ համամասնություններով, սակայն, կրկին հոգուտ ԵՄ-ի պատկեր է արձանագրվել նաև 2011 թ.՝ ԵՏՄ արտահանումն ընդհանուր արտահանմանը նպաստել է 6.7 տոկոսային կետով, ԵՄ արտահանումը՝ 10.2 տոկոսային կետով:

Հաջորդող տարիներին ընդհանուր արտահանմանն ըստ գործընկեր երկրների նպաստումների կառուցվածքում համամասնությունները փոխվում են հոգուտ ԵՏՄ-ի, սակայն արդեն 2017 թ. ԵՏՄ և ԵՄ ցուցանիշները գրեթե հավասար են: Պատկերն արմատապես փոխվել է 2021 թ.՝ ԵՏՄ և Ռուսաստան արտահանումների նպաստումների բացասական արժեքներին զուգահեռ. ԵՄ արտահանման նպաստումը կազմել է 28.4 տոկոսային կետ:

Ըստ գործընկեր երկրների արտահանման նպաստումների ցուցանիշների կառուցվածքում մտահոգիչ պետք է համարել հարևան Իրանի Իսլամական Հանրապետություն արտահանման ցուցանիշների շարունակական նվազումը: Եթե 2010 թ. ընդհանուր արտահանմանը ԻԻՀ արտահանման նպաստումը կազմել է 7.3 տոկոսային կետ, ապա 2021 թ. ցուցանիշը բացասական է՝ -0.8 տոկոսային կետ: Իհարկե, այս հարցում որոշակի դեր ունեն աշխարհաքաղաքական գործոնները, Իրանի Իսլամական Հանրապետության դեմ սահմանված միջազգային պատժամիջոցները, որոնք մեծ թվով ոլորտներում սահմանափակում են այդ երկրի հետ առևտրատնտեսական հարաբերությունները: Սակայն պետք է հաշվի առնել, որ այդ պատժամիջոցները՝ տարբեր խստությամբ, գործել են նաև նախորդող տարիներին, երբ ՀՀ-ն, այդուհանդերձ, պահպանել է ԻԻՀ-ի հետ առևտրատնտեսական կապերը: Դրանք մեր երկրի համար կենսական նշանակություն ունեն մի կողմից՝ աշխարհի հետ ցամաքային կապի այլընտրանքի առումով, մյուս կողմից՝ որպես տարածաշրջանային ինտեգրման ուղղություն, ինչը կարող է հակակշռող դեր խաղալ վերպետական տնտեսական ինտեգրման գործընթացներում մասնակցությամբ պայմանավորված՝ տնտեսական ինքնիշխանության նվազումը հարաբերականորեն կանխելու տեսանկյունից:

Ի տարբերություն արտահանման նպաստումների կառուցվածքի, որում տարբեր տարիների նկատվում է որոշակի բևեռացում՝ ըստ գործընկեր երկրների և կազմակերպությունների, ներմուծման նպաստումների քարտեզը հարաբերականորեն ավելի բազմատեսակացված է և պակաս բևեռացված: 2010–2021 թթ. ընդհանուր ներմուծմանը նպաստումների առումով (աղյուսակ 2) ԵՏՄ երկրները, Ռուսաստանը տարբեր տարիների ունեցել են որոշակիորեն ավելի մեծ կշիռ, քան ԵՄ-ն, որոշ տարիների, սակայն, հարաբերակցությունը փոխվել է:

Ինչ վերաբերում է Իրանի Իսլամական Հանրապետությանը, ապա պատկերը գրեթե նույնական է՝ ինչպես արտահանման նպաստումների պարագայում: Դիտարկվող ժամանակահատվածում հարևան պետության հետ ՀՀ արտաքին առևտրաշրջանառությունը շարունակվող նվազման միտումներ է արձանագրել, ինչը բացասական ազդեցություն է ունեցել տնտեսական ինքնիշխանության վրա այն տեսանկյունից, որ տարածաշրջանային ինտեգրումը դիտարկվում է նաև որպես վերպետական տնտեսական միավորումներին անդամակցությամբ պայմանավորված տնտեսական ինքնիշխանության նվազմանը հակակշռող հնարավորություն:

ՀՀ արտահանման տարեկան աճի ցուցանիշը և նպաստումները՝ ըստ ապրանքների, 2010–2021 թթ. (տոկոսային կերպ)¹⁸

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	46.6	28.2	3.4	7.1	4.6	-4.0	20.6	24.9	7.8	9.8	-4.2	19.2
Կենդանիներ և կենդ. ծագման արտադրանք	1.2	0.6	0.2	1.5	-0.3	-0.3	-0.8	1.3	-0.4	0.0	1.0	1.1
Բուսական ծագման արտադրանք	-0.6	0.7	0.8	1.1	-0.8	0.0	2.1	-0.3	1.3	0.6	1.1	2.0
Յուղեր և ճարպեր	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Պատրաստի սննդի արտադրանք	4.4	5.1	5.3	4.0	1.9	-0.8	6.1	6.0	1.3	3.7	-3.0	2.4
Հանքահումքային մթերք	22.7	9.4	-0.1	0.3	-1.5	5.9	-0.4	11.4	-1.4	4.1	2.7	6.6
Քիմիական արտադրության ապրանքներ	0.4	0.2	0.1	0.2	-0.1	0.1	0.2	0.7	0.0	0.1	0.0	0.5
Պլաստմասսա, կաուչուկ, ռետին	0.7	-0.7	0.2	0.0	0.0	-0.1	0.0	0.1	0.2	0.0	0.1	0.2
Կաշի և դրանից իրեր	0.1	0.1	0.0	0.1	0.0	0.1	0.2	0.1	0.2	-0.2	-0.1	0.0
Փայտ և փայտյա իրեր	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Թուղթ և թղթյա իրեր	-0.1	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Մանածագործական իրեր	-1.1	0.2	0.8	1.4	0.8	1.2	1.9	2.2	4.0	-2.3	-1.4	2.0
Կոշկեղեն, հովանոցներ, գլխարկ	0.1	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1	-0.1	0.0	0.1
Իրեր քարից, գիպսից, ցեմենտից	0.4	0.1	0.1	0.5	-0.3	-0.6	0.2	0.0	0.4	-0.3	0.2	0.0
Թանկարժեք քարեր և մետաղներ	4.1	6.0	-1.8	1.1	2.9	-2.3	9.6	-2.6	0.7	4.4	-1.7	-1.4
Ոչ թանկարժեք մետաղներ և դրանցից իրեր	14.3	3.1	-1.7	-2.4	-0.4	-4.8	-0.4	2.6	1.2	-1.5	-1.2	5.3
Մեքենաներ և սարքավորումներ	1.3	0.3	0.6	-1.5	0.2	-0.5	0.4	1.1	0.1	0.0	-0.1	0.7
Տրանսպորտային միջոցներ	-1.1	2.4	-1.8	0.5	1.8	-1.9	0.3	0.0	0.5	0.2	-0.7	1.0
Սարքեր և ապարատներ	-0.1	0.7	0.4	0.1	0.3	0.1	0.5	0.4	0.6	1.8	-1.3	-1.1
Ընդամենը տարբեր արդյունաբերական ապրանքներ	0.0	0.0	0.1	0.0	0.4	0.2	0.5	1.8	-0.9	-0.7	0.2	-0.2
Արվեստի ստեղծագործություններ, հնաոճ իրեր	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	-0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

¹⁸ Տվյալների աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ արտաքին առևտրի տվյալների բազա, <https://armstat.am/am/?nid=160>

ՀՀ ներմուծման փարեկան աճի ցուցանիշը և նպաստումները՝ ըստ ապրանքների, 2010–2020 թթ. (փոկոսային կետ)¹⁹

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	12.9	10.6	2.8	2.9	0.9	-26.8	1.1	25.2	21.4	11.3	-17.2	2.7
Կենդանիներ և կենդ. ծագման արտադրանք	0.1	0.8	0.1	0.2	0.0	-0.9	-0.4	1.2	0.0	0.4	-0.3	0.3
Բուսական ծագման արտադրանք	0.5	0.7	0.4	-0.3	-0.1	-1.1	-0.8	0.8	0.7	0.3	0.4	-0.4
Յուղեր և ճարպեր	-0.1	0.2	0.0	0.0	-0.1	-0.2	0.0	0.2	0.1	-0.1	0.0	0.3
Պատրաստի սննդի արտադրանք	1.3	1.0	0.2	0.9	-0.6	-1.2	0.5	0.7	1.1	0.8	-0.7	-0.4
Հանքահումքային մթերք	3.8	4.1	2.3	-1.0	-0.3	-5.0	-1.7	1.9	1.9	1.9	-1.2	1.7
Քիմիական արտադրության ապրանքներ	0.6	0.8	0.5	0.8	-0.2	-1.1	0.8	2.4	-0.3	1.5	-1.0	-0.3
Պլաստմասսա, կաուչուկ, ռետին	0.5	0.7	-0.1	0.2	0.1	-1.0	-0.2	1.3	0.7	0.2	-0.3	0.3
Կաշի և դրանից իրեր	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	-0.1	0.1	0.2	0.1	0.0	-0.2	0.1
Փայտ և փայտյա իրեր	0.2	0.3	0.1	-0.1	0.1	-0.7	-0.1	0.2	0.3	0.2	-0.2	0.3
Թուղթ և թղթյա իրեր	0.0	0.3	0.2	-0.3	0.1	-0.2	-0.1	0.4	0.6	-0.1	-0.2	-0.2
Մանածագործական իրեր	0.9	1.0	-0.2	0.1	0.3	-0.2	1.9	1.2	1.3	-0.3	-1.0	0.6
Կոշկեղեն, հովանոցներ, գլխարկ	0.3	0.0	-0.1	0.0	0.0	-0.2	0.4	0.3	0.3	0.0	-0.3	0.2
Իրեր քարից, գիպսից, ցեմենտից	0.2	0.1	-0.1	0.1	0.2	-0.7	0.0	0.7	0.2	0.0	0.0	0.1
Թանկարժեք քարեր և մետաղներ	1.6	1.5	-0.9	2.7	0.2	-4.2	1.3	2.2	1.3	0.2	-2.8	1.6
Ոչ թանկարժեք մետաղներ և դրանցից իրեր	-0.2	-1.1	-0.4	-0.3	0.7	-1.7	-1.0	2.2	1.2	0.1	0.3	-0.3
Մեքենաներ և սարքավորումներ	0.7	-2.3	0.9	-0.5	0.4	-4.2	1.7	4.9	7.5	-1.4	0.2	-2.2
Տրանսպորտային միջոցներ	1.7	2.0	-0.5	0.1	-0.2	-3.5	-1.0	2.7	2.8	7.9	-10.1	1.5
Սարքեր և ապարատներ	0.5	-0.3	0.1	0.3	-0.1	0.3	-0.5	0.5	0.8	0.1	-0.2	0.0
Ընդամենը տարբեր արդյուն. ապրանքներ	0.2	0.5	0.2	0.1	0.3	-0.9	0.1	1.4	0.9	-0.5	0.3	-0.4
Արվեստի ստեղծագործ., հնաոճ իրեր	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

¹⁹ Տվյալների աղբյուրը՝ ՀՀ ՎԿ արտաքին առևտրի տվյալների բազա, <https://armstat.am/am/?nid=160>

Մակրոտնտեսական գործոնները պետության տնտեսական ինքնիշխանության վրա ունեն համալիր ազդեցություն: Մակրոտնտեսական իրավիճակի և տնտեսական ինքնիշխանության միջև փոխառնչության խնդիրը ոչ այնքան քանակական, որքան որակական հարթությունում է: Տնտեսական ինքնիշխանության բարձրացման տեսանկյունից մակրոտնտեսական իրավիճակը նպատակահարմար է քննարկել տնտեսական աճի ու դրա որակի և, որպես հետևանք՝ տնտեսական ինքնիշխանության ավելի կամ պակաս չափով խոցելիության խնդրի համատեքստում: Այդ առումով կարևոր է դիտարկել նաև ՀՀ արտահանման և ներմուծման կառուցվածքը՝ ըստ առանձին ապրանքային խմբերի:

Աղյուսակ 3-ում ներկայացված ցուցանիշներն ընդհանուր առմամբ ցույց են տալիս ՀՀ արտահանման կառուցվածքի հարաբերական կենտրոնացվածությունն այն առումով, որ դրանում մեծ կշիռ են զբաղեցնում հատկապես հանքահումքային ապրանքները, թանկարժեք և ոչ թանկարժեք քարերը, մետաղները և դրանցից պատրաստված իրերը: Դա վկայում է տնտեսության ոչ գիտատար կառուցվածքի, տեխնոլոգիական առաջընթացի ցածր տեմպերի մասին: Այսինքն՝ նոր արժեքի ստեղծման կառուցվածքում շարունակում են բարձր տեսակարար կշիռ պահպանել ծառայությունները, օգտակար հանածոները, հանքահումքային արտադրանքը, գիտություն-մասնավոր հատված թույլ կապի պատճառով ցածր է արտադրական նորարարությունների մասնաբաժինը ՀՆԱ կառուցվածքում, ինչը, ի թիվս այլ թերությունների, բացասաբար է ազդում նաև տնտեսական ինքնիշխանության վրա:

Մյուս կողմից՝ որպես դրական միտում կարելի է նշել պատրաստի սննդի արտադրանքի արտահանման համեմատաբար բարձր ցուցանիշները, որոնք, սակայն, 2019 թ. սկսած անկման միտում են ցուցաբերել: Աղյուսակում ներկայացված տվյալներից երևում են նաև դիտարկվող ժամանակահատվածում մեքենաների և սարքավորումների, սարքերի և ապարատների, քիմիական արտադրության ապրանքների փոքր նպաստումները, որոնք առանձին տարիներին ունեցել են մինչև իսկ բացասական տոկոսային կետեր:

Աղյուսակ 4-ում ներկայացված ներմուծման աճի ցուցանիշները և նպաստումներն ունեն հարաբերականորեն ավելի բազմատեսակացված կառուցվածք: Այս ցուցանիշների վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս առանձնացնելու այն ապրանքները և ապրանքային խմբերը, որոնք կարող են դիտարկվել որպես ներմուծման փոխարինման ուղղություններ՝ տեղական արտադրության զարգացման և, որպես հետևանք՝ տնտեսական հզորության, այդպիսով նաև տնտեսական ինքնիշխանության բարձրացման նպատակով:

Եզրակացություններ: «Տնտեսական ինքնիշխանություն» հասկացությունը պարզաբանում է, թե որքանով երկրի իշխանությունները վճռորոշ ձայն ունեն ազգային տնտեսության ճակատագրին, նրա զարգացման հիմնական առաջնահերթություններին վերաբերող հարցերի շուրջ որոշումներ կայացնելու գործում, և ո՞ր չափով են այդ որոշումները կայացվում այլ երկրների կամ միջազգային խոշոր կազմակերպությունների կողմից: Տնտեսական ինքնիշխանությունը գործնականում բացարձակ բնույթ չի կարող կրել: Խնդիրը տնտեսական ինքնիշխանության արդյունավետ մակարդակի գնահատումն ու դրա պահպանմանն ուղղված համապատասխան պայմանների ապահովումն է: Այսպիսով՝ տնտեսական ինքնիշխանությունը հարաբերական բնու-

թագիր է, որի օպտիմալ մակարդակը պետք է յուրաքանչյուր երկիր ինքը գնահատի՝ ելնելով սեփական տնտեսության գերակայություններից: «Տնտեսական ինքնիշխանության ընդունելի մակարդակ» ասելով պետք է հասկանալ այն սահմանը, որից անդին ինքնիշխանության կորուստը (կամ ձեռքբերումը) կարող է վտանգի ենթարկել տնտեսության կայուն զարգացումը:

Հայաստանի Հանրապետությունը տնտեսական ինքնիշխանության դիմադրողականության տեսանկյունից ունի հարաբերականորեն խոցելի տնտեսություն՝ պայմանավորված ինչպես արժեշտայի ստեղծման գործընթացի ոչ բարվոք կառուցվածքով ու տնտեսական համամասնություններով, այնպես էլ հատկապես արտահանման բևեռացված և ոչ գիտատար կառուցվածքով: Նույնը, որոշակի տարբերություններով, վերաբերում է նաև արտահանման կառուցվածքին, որն, օրգանապես կապված լինելով արժեշտայի ստեղծման գործընթացի հետ, առանձնանում է ոչ գիտատար ապրանքատեսակներով և որոշակի բևեռացվածությամբ: Այս գործոնները, տնտեսական ինքնիշխանության տեսանկյունից, պայմանավորում են երկրի հարաբերականորեն թույլ կողմերը՝ ի հակադրություն ներմուծման ավելի բազմատեսակացված կառուցվածքի, որը, կրկին հարաբերականորեն, կարելի է դասել ուժեղ կողմերի շարքին: Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտրի ցուցանիշների վերլուծությունը բացահայտում է նաև իրողությունը, որ երկրի ընտրած տնտեսական ինտեգրման վեկտորն առայժմ ամբողջությամբ չի բավարարում տնտեսության օբյեկտիվ պահանջմունքները և տնտեսական աճին չի նպաստում այն չափով, որ չափով նախատեսվում էր վերպետական կառույցին անդամակցության ժամանակ: Համեմատաբար թույլ կողմերի շարքին կարելի է դասել արտաքին առևտրի կառուցվածքում տարածաշրջանի երկրների փոքր ներկայացվածությունը, մասնավորապես՝ հարևան Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ արտահանման և ներմուծման չափազանց փոքր տեսակարար կշիռը, այն դեպքում, երբ տարածաշրջանային ինտեգրումը կարող է դիտարկվել որպես վերպետական միավորին անդամակցության արդյունք՝ տնտեսական ինքնիշխանության նվազմանը հակակշռելու հնարավորություն: Այս իրողությունները պետք է հաշվի առնվեն տնտեսական քաղաքականության մշակման գործընթացում՝ որպես ելակետ ունենալով այնպիսի համալիր գործողություններ, որոնք հնարավորություն կտան նվազեցնելու գլոբալացման և վերպետական միավորներին անդամակցության արդյունքում տնտեսական ինքնիշխանության հնարավոր սպառնալիքները: Հայաստանի Հանրապետությունն արտաքին տնտեսական քաղաքականության բնագավառում պետք է առաջնորդվի բազմատեսակացման ռազմավարությամբ՝ տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրումը ծառայեցնելով որպես ինտեգրման այլ ուղղությունների արդյունքում տնտեսական ինքնիշխանությանն ուղղված սպառնալիքների նվազեցման միջոց:

Օգտագործված գրականություն

1. Աճեմօղլու Տ., Ռոբինսոն Ջ. Ա., Ինչու են ձախողվում պետությունները, Եր., «Անտարես», 2018:
2. Ֆերգյուսոն Ն., Մեծ անկում. ինչպես են քայքայվում ինստիտուտներն, ու կործանվում տնտեսությունները, Եր., Newmag, 2020:

3. Steil B., Hinds M., Money, Markets, and Sovereignty (Council on Foreign Relations Books) Paperback, Yale University Press, 2010.
4. Edited By Smith David A., Solinger Dorothy J., Topik Steven C., States and Sovereignty in the Global Economy, Routledge, 1999.
5. Pusterla Elia R.G., The Credibility of Sovereignty - The Political Fiction of a Concept, 1st ed., Springer Cham Heidelberg New York Dordrecht London, 2016.
6. Fortune 500, <https://fortune.com/global500/2020>, <https://fortune.com/global500/2021>
7. Bodin J., The Six Bookes of a Commonweale: A Facsimile Reprint of the English Translation of 1606 Corrected and Supplemented, ed. Kenneth Douglas McRae (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1962).
8. Loughlin M., The erosion of sovereignty, Netherlands Journal of Legal Philosophy, 2016, https://www.bjutijdschriften.nl/tijdschrift/rechtsfilosofieentheorie/2016/2/NJLP_2016_045_002_005
9. Samli Coskun A., Globalization from the bottom up, Springer, New York, 2008:
10. Krasner Stephen D., Power, the State, and Sovereignty.
11. Essays on international relations, 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, London, 2009.
12. Davies W., The Limits of Neoliberalism: Authority, Sovereignty and the Logic of Competition, SAGE Publications Ltd, 2014.
13. Robinson William I., Harris J., Towards a Global Ruling Class: Globalization and the Transnational Capitalist Class, Science & Society, Vol. 64, No. 1, 2000.

ԳԱՐՈՒՅԻՔ

ԵՐԵՎԱՆ

Проблематика экономического суверенитета РА в контексте внешнеэкономических связей.— Проблема экономического суверенитета государств особо остро проявляется в течение последних десятилетий, что обусловлено тенденцией мировой экономики к росту интернационализации и глобализации. Для установления благоприятных экономических, торговых отношений, страны в большей степени интегрируются в мировую экономику и участвуют в процессе глобализации. Это практически неминуемо предполагает определенное снижение уровня экономического суверенитета государств, что заставляет правительства стран проводить соответствующую политику, чтобы не выпасть из глобализационного процесса с одной стороны, и противодействовать возможным угрозам глобализации экономическому суверенитету с другой стороны. С точки зрения сопротивления возможным угрозам экономическому суверенитету важное значение имеют структура экономики, экономические пропорции, которые демонстрируют самодостаточность и степень сопротивляемости национальной экономики. В государствах, имеющих уязвимую по

отношению к внешним влияниям экономику, экономический суверенитет подвержен постоянным угрозам. В то же время страны, обладающие национальной экономикой с относительно высокой сопротивляемостью, менее уязвимы с точки зрения угроз, направленных по отношению к экономическому суверенитету. В статье, в контексте экономического суверенитета, угроз по отношению к нему, проанализированы макроэкономические показатели, цепочка создания стоимости, экономические пропорции, структура импорта и экспорта Республики Армения и так далее. Внешнеторговые показатели рассматривались в плоскости интеграционных направлений Республики Армения – членства в Евразийском экономическом союзе и отношений с Европейским союзом. Исходя из этих направлений представлены относительно сильные и слабые стороны Республики Армения с точки зрения влияния на экономический суверенитет

Ключевые слова: *экономический суверенитет, глобализация, структура экономики, надгосударственные объединения*

JEL: F50, F60

DOI: 10.52174/1829-0280_2022.3-112

GARNIK GEVORGYAN

Economist

Issues of the RA Economic Sovereignty in the Context of Foreign Economic Relations.– The issues of the economic sovereignty of states are more acute especially in recent decades, due to growing internationalization and globalization in the world economy. To establish favourable economic and trade relations, countries integrate more into the world economy and participate in the process of globalization. This almost inevitably implies a certain reduction in the level of economic sovereignty of the states, which forces the governments of the countries to pursue an adequate policy, on the one hand, not to stay out of the globalization process, and on the other hand, to face possible threats of economic sovereignty. From the viewpoint of confronting the possible threats to economic sovereignty, the structure of the country's economy and economic proportions, which show the degree of self-sufficiency and resilience of the national economy, are essential. In countries that are considered to have vulnerable economies to external influences, economic sovereignty is under constant threat. In that case, countries that have national economies with relatively high resilience are less vulnerable to threats to economic sovereignty. The paper analyzes the main macroeconomic indicators, the economic proportions, the structure of export and import, etc. of the Republic of Armenia, in the context of economic sovereignty and

possible threats to it. The external trade indicators were observed in the areas of the integration directions of the RA, such as the membership in the Eurasian Economic Union and relations with the European Union. The relatively strong and weak sides of the RA, in terms of the impact on the economic sovereignty, were presented in those directions.

Keywords: *economic sovereignty, globalization, economic structure, supranational unions*

JEL: F50, F60

DOI: 10.52174/1829-0280_2022.3-112